

Салавей Г. (г. Брэст, БрДУ ім. А.С. Пушкіна)

ЛЕКСЕМЫ ТЭМАТЫЧНАЙ ГРУПЫ «ПОБЫТ» У ПАЭТЫЧНЫМ КАНТЭКСЦЕ ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ

Мова як сродак камунікацыі і мыслення ёсць адносна аўтаномная частка культуры, такі яе складальнік, без якога немагчыма ўся «сума» культуры. Мова разам з працай, творчасцю і мысленнем – гэта ўзаемаабумоўленыя атрыбуты культуры, яе сутасныя прыкметы [1, с. 8]. Нацыянальная адметнасць культурна-гістарычнай спадчыны нашага народа выразна праяўляецца ў сімвальным змесце моўных адзінак, звязаных з тэматычнай групай «побыт». Намі выбраны з вершаваных твораў Я. Янішчыц лексічныя адзінкі тэматычнай групы «побыт». Для моўнага аналізу ўзяты лексемы «*коўш*», «*ручнік*», «*klubok*», «*кажух*», «*капітан*», «*хата*». Паспрабуем прааналізаваць, наколькі ў паэтычным кантэксце праяўляецца нацыянальна-культурная семантыка названых адзінак.

Адзначым, што лексемы тэматычнай групы «побыт» даволі часта сустракаюцца ў паэтычных кантэкстах аўтаркі, што дапамагае нам зразумець культурныя традыцыі беларускага краю. Так, у вершы «Сялянскае застолле» узгадваюцца галоўныя атрыбуты сялянскага жыцця: «*коўш*», «*ручнік*», «*klubok*».

*Б'ю чалом, зялёны краю,
Дзе ў славянства ад душы
З рук у рукі адплываюць
Перавозчыкі-каўшы.
Разматаўся ручнікамі
Ўсіх дарог маіх клубок,
І цяпер я разам з вамі
Ў калядны вечарок [9].*

У традыцыйнай культуры нашых продкаў быў звычай пускаць напоўненую чарку/*коўш* па крузе, калі ладзілася застолле. Гэтай дзеяй падкрэслівалася еднасць тых, хто сабраўся за агульным сталом.

Яшчэ адным сімвалам адзінства пэўнай групы людзей, знакам іх аб'яднання ў працывастаных радках выступае *ручнік*.

Адным з галоўных побытавых атрыбутаў каляндарна-абрадавых святаў і рытуальных дзеяў быў і застаецца *ручнік*, бо ён цесна звязаны з жыццём чалавека з моманту яго нараджэння і да моманту яго рытуальнай «*пераправы*» у свет продкаў. Акрамя таго, ён суправаджаў чалавека ў паўсядзённых дзеяннях з самай раніцы і да позняга вечара. Усходнія славяне раздзялялі гэтае цудоўнае тварэнне чалавечых рук на чатыры тыпы, кожны з якіх меў сваю сферу выкарыстання [7, с. 414]. З часу фарміравання беларускай літаратурнай мовы (старабеларускай) семантыка слова *ручнік* змянілася. Першапачаткова («Гістарычны слоўнік беларускай мовы») фіксуе наступныя значэнні лексемы *ручнік*: 1) *кавалак палатна, арнаментаваны на канцах*; 2) *шлях, сцяжа* [3, т. 12, с. 491]. «Старабеларускі лексікон» для розных відаў *ручніка* падае лексемы *ботухъ* – у значэнні *лазневыя ручнік*; *тувалня*, *товаленья* – у значэнні *шырокія ручнік* [8, с. 17]. «Лексічны атлас беларускіх народных гаворак» прыводзіць некалькі лексэм для называння ручніка: *палаценца*, *уіральнік*, *выціральнік*, *хвастач*, *сцірка*, *скарач* [11, кк. № 184–186].

Калядныя абрадавыя дзеі апісваюцца ў вершы Яўгеніі Янішчыц «Калядкі»:
*Вось і ўсмешка, як вясёлка ў кроснах.
А каб хто ж яе і наснытаў:
Вывернуў кажух мой бацька хросны,
Удавец-браток надзеў капітан.*

*А каптан – зялёны ўвесь і горкі,
А браток, надзіва, гаваркі –
Круціць мне сланечнік цуда-зоркі,
А на ёй – вавёркі і ваўкі [9].*

У вершы сустракаюцца лексемы «кажух» і «каптан», шырока звязаныя з побытам беларусаў. Кажух – гэта доўгая верхняя вопратка з вырабленых аўчын. Кажух вылучаецца сярод адзення высокім сяміятэчным статусам. Рытуальнае яго выкарыстанне ў якасці абярэга пачыналася з першых хвілін жыцця чалавека і працягвалася да самай смерці. На кажух клалі народжанае дзіця, садзілі яго ў час першага пострыгу, адымання ад грудзей, у чорны кажух закутвалі парадзіху, на кажух клалі толькі што памерлага чалавека. Нават у гарачае надвор'е кажух апрапаналі маладыя, сядзелі на ім за вясельным сталом. Кажух увасабляў будучы дабрабыт, багацце і плоднасць. Ідэю багацця заканамерна актуалізавала наяўнасць густой поўсці (на вяселі: «*Каб жаніх быў багаты, як кажух валахаты*»). Сімволіка багацця і дабрабыту рэалізавалася ў абрадах уваходжін, калі сямейнікі ўпаўзалі ў новую хату па пасцеленым поўсцю ўверх кажуху [5, с. 224].

Значную ролю ў жыцці чалавека займае «хата», што знайшло адлюстраванне ў вершы «Стала завялікай наша хата»:

*Стала завялікай наша хата,
Ацішэў вясёлы наш куток.
Ды і мне знайшоўся памагаты –
Гаварлівы сонечны сыноч [9].*

Хата, жылло чалавека, у народнай аксіялогіі беларусаў сімвал найвялікшай каштоўнасці: *свая хатка як родная матка*.

Значную ролю ў жыллёвай прасторы іграе традыцыйны інтэр'ер сялянскай хаты. Для ўваходу – печ, для якой знаходзіўся качарэжнік. Супраць печы размяшчаўся гаспадарчы («бабін») кут, дзе стаялі вёдры, кадушкі. Па дыяганалі на ўсход віселі абразы, там знаходзілася покуць, пасярод пакоя стаяў стол. У сучаснай беларускай мове слова «хата» мае некалькі значэнняў: 1) *жылая сялянская пабудова, зрубленая з бярвення*; 2) *унутраная частка такой пабудовы*; 3) *асобны сялянскі двор, гаспадарка; асобная сям'я* [10, с. 719]. У дыялектнай мове сустракаецца лексема «хатныско» – месца, дзе стаяць ці стаяла хата. *Хатныско пана дэты булі роскопалі, понаходьлі многа ўсёго* [1, с. 243]. Апекавалі хату продкі, людзі верылі, што душы іх знаходзяцца ў межах хаты – пад печку, пад парогам [6, с. 156]. Таму хата асацыюецца з ахоўным месцам: *У сваёй хаце і вузлы памагаюць; У сваёй хаце і качарга помач. У сваёй хаце мажліва адгарадзіцца ад усякіх праблем: Я не я і хата не мая; Мая хата з краю і я нічога не знаю*.

Хата – гэта збудаванне, дзе па ўсіх правілах павінна жыць сям'я. І сама канструкцыя, структура хаты атаясамліваюцца з так званай сям'ёй [6, с. 157]. А калі сям'я разыходзіцца, то і хата становіцца «завялікай».

У паэтычным кантэксце Яўгеніі Янішчыц лексічныя адзінкі тэматычнай групы «побыт» набываюць нацыянальна-культурную канатацыю. Такі змест дапамагае чытачу больш дакладна спасцігнуць і зразумець традыцыі, звычаі, культуру і характар беларускага народа.

Літаратура

1. Аляхновіч, М.М. Дыялектны слоўнік Брэстчыны / склад. М.М. Аляхновіч [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – 294 с.
2. Аляхновіч, М.М. Лінгвакразнаўства : вучэбна-метадычны дапаможнік / М.М. Аляхновіч, Л.В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДУ імя А.С. Пушкіна. – 2006. – 64 с.

3. Гістарычны слоўнік беларускай мовы : Т. 1–22 / рэдкал.: А.М. Булыка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982–2002.
4. Дай божа знаць, з кім век векаваць: Бел. нар. варажба / склад. У.А. Васілевіч. – Мінск : Бел. навука, 2002. – 63 с.
5. Зямная дарога ў вырай: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 3 / уклад. У.А. Васілевіч. – Мінск, 2010. – 717 с.
6. Крук, Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – 2-е выд. – Мінск : Ураджай, 2001. – 350 с.
7. Муляронак, Н. Ручнік / Н. Муляронак // Міфалогія беларусаў : энцыкл. слоўн. – Мінск : Беларусь, 2011. – С. 414–415.
8. Прыгодзіч, М. Старабеларускі лексікон: Падручны перакладны слоўнік / пад рэд. М. Прыгодзіча, Г. Цівановай. – Мінск : Беларускае выдавецтва Таварыства «Хата», 1997. – 448 с.
9. Родныя вобразы / Біяграфія // Яўгенія Янішчыц [Электронны рэсурс]. – 2014: – Рэжым доступу: <http://www.rv-blr.com/biography/view/34>. – Дата доступу: 24.12.14.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: Больш за 65000 слоў / пад рэд. М.Р. Суднікі, М.Н. Крыўко; Афармленне А.М. Хількевіча. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784 с.
11. Трухан, Т.М. Ручнік / Т.М. Трухан // Лексічны атлас беларускіх народных гаворак. – Мінск : Мінская друкарская фабрыка, 1996. – № 134–206.